

ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ ЯК ПРОФЕСІЙНОЇ ЦІННОСТІ МАЙБУТНІВ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

FORMATION OF TOLERANCE AS A PROFESSIONAL VALUE OF FUTURE TEACHERS OF PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTIONS

У статті проведено теоретичний аналіз проблеми формування толерантності як професійної цінності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури уточнено сутність понять «толерантність», «педагогічна толерантність», «професійні цінності». Розкрито функції толерантності, з'ясовано, що толерантність, як інтегральна якість особистості, формується та виховується суспільством з дитинства і найефективнішим методом виховання є власний приклад. Трансформації, які відбуваються у дошкільній освіті впливають на постановку завдань професійної школи, яка має підготувати такого фахівця, який буде здатний знайти певні орієнтири у полікультурному суспільстві, уміти взаємодіяти з представниками інших культур, національностей, спільнот.

Вказано, що такі документи ООН, як «Конвенція прав дитини», «Декларація принципів толерантності ЮНЕСКО», «Загальна Декларація прав людини» та ін. вказують на важливість формування толерантності у підростаючого покоління та вагомості цієї якості в цілому.

Зазначено, що толерантність становить ядро гуманістичної парадигми світосприймання і є одним з принципів гуманістичного виховання, а також розкривається як особистісна якість та є ознакою гуманної людини. В основі педагогічної толерантності – уявлення про те, що майбутній вихователь є відповідальним за побудову партнерських взаємин з суб'єктами освітнього процесу. Вихователь із розвинутою педагогічною толерантністю має володіти високими розумовими здібностями, бути емоційно стабільним, самодостатнім у професії та відрізнятися зрілістю суджень. Завдяки згаданім рисам педагог буде легко адаптуватися до взаємодії із суб'єктами своєї професійної діяльності. Ключовий момент, який визначає сутність педагогічної толерантності є те, що вона розвивається і формується завдяки власній мотивації та зусиллям особистості та створенням певних соціальних умов. Саме з процесом гуманізації освіти пов'язано відведення пріоритетного положення цінностям, які пов'язані з самовдосконаленням особистості, її саморозвитком та самоактуалізацією, які становлять парадигму особистісно-орієнтованої освіти і формуються в процесі професійної підготовки у вищому навчальному закладі.

Ключові слова: толерантність, педагогічна толерантність, професійні цінності,

майбутні вихователі, дошкільна освіта, заклади дошкільної освіти.

The article presents a theoretical analysis of the problem of forming tolerance as a professional value for future educators in preschool education institutions. Based on the analysis of psychological and pedagogical literature, the essence of the concepts «tolerance», «pedagogical tolerance» and «professional values» has been clarified. The functions of tolerance are revealed, and it is determined that tolerance, as an integral quality of personality, is formed and nurtured by society from childhood, with the most effective method of education being the personal example. The transformations taking place in preschool education affect the tasks set by professional schools, which must prepare specialists capable of finding certain guidelines in a multicultural society, and able to interact with representatives of other cultures, nationalities, and communities.

It is noted that such UN documents as the «Convention on the Rights of the Child», the «UNESCO Declaration of Principles on Tolerance», the «Universal Declaration of Human Rights» and others emphasize the importance of forming tolerance in the younger generation and the significance of this quality in general.

It is stated that tolerance constitutes the core of the humanistic paradigm of worldview and is one of the principles of humanistic education, as well as being revealed as a personal quality and a sign of a humane person. At the core of pedagogical tolerance is the understanding that the future educator is responsible for building partnerships with the subjects of the educational process. An educator with developed pedagogical tolerance should possess high intellectual abilities, be emotionally stable, self-sufficient in their profession, and demonstrate maturity of judgment. Due to these traits, the educator will easily adapt to interaction with the subjects of their professional activity. A key point that defines the essence of pedagogical tolerance is that it develops and forms through the individual's own motivation and efforts and the creation of certain social conditions. The process of humanizing education is linked to the prioritization of values associated with personal self-improvement, self-development, and self-actualization, which constitute the paradigm of personality-oriented education and are formed during professional training in higher education institutions.

Key words: tolerance, pedagogical tolerance, professional values, future educators, preschool education, preschool education institutions.

УДК 378.093.5.011.3-051:373.2]:[37.015.31:316.647.5]
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/74.51>

Сиваш С.В.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри дошкільної та початкової освіти
Запорізького національного університету

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Глобалізація та інтеграція сучасного суспільства впливає на активізацію процесу взаємодії між державами та культурами світу. Наразі мобільність населення планети сприяє

створенню полікультурних спільнот, де гармонійно співіснують і розвиватися можливо за умови толерантного ставлення один до одного, де діють принципи рівноцінності та рівноправності. Варто зауважити, що толерантність, як якість особистості, формується та виховується суспільством

з дитинства і найефективнішим методом виховання є власний приклад. Тому очевидно, що таку рису як толерантність може сформувати у дитини той вихователь, який сам є толерантною особистістю. Зауважимо, що такі документи ООН, як «Конвенція прав дитини», «Декларація принципів толерантності ЮНЕСКО», «Загальна Декларація прав людини» та ін. вказують на важливість формування толерантності у підростаючого покоління та вагомості цієї якості в цілому. Отже, марно вимогах до професії вихователя одна з найцінніших виступає наявність моральних якостей.

Трансформації, які відбуваються у дошкільній освіті впливають на постановку завдань професійної школи, яка має підготувати такого фахівця, який буде здатний знайти певні орієнтири у полікультурному суспільстві, уміти взаємодіяти з представниками інших культур, національностей, спільнот. Виходячи з цього, формування толерантності як професійної цінності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти є важливою складовою професійної підготовки фахівців дошкільної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження питання формування толерантності висвітлено у працях вітчизняних та зарубіжних науковців (І. Бех, П. Бейль, О. Безкоровайна, К. Безпальча, О. Біда, Н. Бирко, О. Брюховецька, С. Вітвіцька, І. Галицький, Л. Гончарук, М. Грушевський, М. Драгоманов, О. Дубасенко, М. Клепар, О. Левченко, Дж. Локк, О. Матієнко, Дж. Мілль, А. Молчанова, Т. Мор, Г. Олпорт, А. Павлик, К. Роджерс, Є. Степанов, Г. Шелемова та ін.). Проблема толерантності постає як фундаментальна для різних галузей знань: питання фахової підготовки майбутніх вихователів розкрито у працях Г. Беленька, А. Богуш, Н. Гавриш, Л. Зданевич, Л. Пісоцька, Т. поніманська, Т. Теличко та ін.; подано характеристику поліетнічного освітнього середовища у наукових роботах Т. Атрощенко, Я. Бугерко, О. Гриви, О. Дубасенюк, Г. Рогальової, Н. Сейко, Н. Якси та ін.; розкрито сутність поняття «толерантність», «педагогічна толерантність» такими науковцями, як О. Безкоровайна, С. Гончаренко, О. Канюк, В. Кремень, М. Телічко, О. Шаюк та ін. Для сучасної української педагогіки проблема толерантності педагога є відносно новим предметом дослідження, проте у розробку цього феномену значний внесок зробили такі науковці як В. Андрющенко, В. Кремень, О. Сухомлинська.

Зазначимо, що проблема формування толерантності як професійної якості майбутніх вихователів ЗДО потребує глибокого осмислення та ґрунтовного вивчення, адже зміни, які відбуваються у суспільстві впливають на модернізацію дошкільної освіти, яка вимагає висококваліфікованих фахівців, мобільних, здатних до професійної діяльності у полікультурному середовищі. Отже,

метою статті є висвітлення сутності поняття толерантності як професійної цінності майбутніх вихователів ЗДО та визначення чинників, які впливають на її формування.

Висвітлення основного матеріалу. Розвиток феномену толерантності бере свій початок у XVI ст. – релігійні війни, протистояння реформістів та Римської католицької церкви. Першу відому концепцію толерантності можна спостерігати у роботі Дж. Локка «Послання про віротерпимість» (1689 р.), де розглядається віротерпимість як користь релігії для ладу і стабільності у державі. Сам термін «толерантність» як наукове поняття було введено Ф. Вольтером, який є автором найбільш оригінального принципу толерантності – «Я не згодний з жодним з Ваших слів, але готовий умерти за Ваше право ці слова говорити», у 1763 р. в трактаті «Про віротерпимість». Написання трактату було спричинене спалахом релігійної нетерпимості у місті Тулуз (Франція).

З другої половини XX ст. починається активне вивчення феномену толерантності. Звернемося до довідкової літератури, де в українському педагогічному словнику зазначено, що поняття «толерантність» «(від лат. *tolerans* – терплячий) – це терпимість до чужих думок і вірувань» [5, с. 332]; Енциклопедія освіти В. Кременя так подає визначення поняття «толерантність у вихованні – 1) особистісна якість, ознака гуманної людини або 2) один із принципів гуманістичного виховання. Толерантність можна розуміти як партнерство у спілкуванні, як суб'єкт-суб'єктну взаємодію (І. Бех, А. Петровський); як формування культури діалогу (М. Бахтін, В. біблер); як формування установок толерантної свідомості (О. Асмолов, Г. Солдатова, Л. Шейгерова); як здатність індивіда без заперечення та протидії сприймати чужі думки, стиль життя, характер поведінки та ін. особливості, що в сумі складає основу відмови від агресії (С. Бондирева, Д. Колесов)» [7, с. 912]; детальне визначення толерантності подає «Декларація принципів толерантності ЮНЕСКО», подаємо деякі визначення: «толерантність означає поважання, сприйняття та розуміння багатого розуміння культур нашого світу, форм самовираження та самовиявлення людської особистості. Формуванню толерантності сприяють знання, відкритість, спілкування та свобода думки, совісті і переконань; толерантність – це єдність.

Варто зазначити, що толерантність становить ядро гуманістичної парадигми світосприймання і є одним з принципів гуманістичного виховання, а також розкривається як особистісна якість та є ознакою гуманної людини. Наразі розуміння феномену толерантності відзначається множинністю підходів різних галузей знань: педагогіка: толерантність розкривається через усвідомлення особистістю самобутності інших, їх цінності, неповторності та унікальності; здатність продуктивно

взаємодія з оточуючими; свідоме виявлення терпимого ставлення до інших особистостей, які відрізняються способом сприйняття світу, способом, життя та мислення, манерами та переконаннями тощо; загальна психологія: толерантність розглядається як ослаблення або відсутність реакції на несприятливий фактор; як інтегральна риса індивідуального світу особистості; активна життєва позиція особистості, яка визнає основні свободи та універсальна права людини; філософія: стримане та доброзичливе ставлення до групових та індивідуальних відмінностей (цивілізаційних, етнічних, релігійних, культурних тощо); соціологія: толерантність трактується як прихильність, делікатність, милостивість; готовність приймати інших такими, якими вони є і комунікувати з ними на принципах порозуміння та згоди; терпимість по відношенню до зовнішніх факторів, які є несприятливими [1; 3; 8; 9].

На наш погляд найзмістовніше поняття толерантності розкрито у Декларації принципів терпимості ЮНЕСКО: «толерантність означає поважання, сприйняття та розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, форм самовираження та самовиявлення людської особистості, формуванню толерантності сприяють знання, відкритість, спілкування та свобода думки, совісті і переконань. Толерантність – це єдність у різноманітті. Це не тільки м оральний обов'язок, а й політична та правова потреба. Толерантність – це те, що уможливорює досягнення миру, сприяє переходу від культури війни до культури миру. Толерантність – це не поступка, поблажливість чи потурання. Толерантність – це передусім, активна позиція, що формується на основі свобод людини. Толерантність у жодному разі не може бути виправданням посягання на цінності. Толерантність повинна виявляти кожна людина, групи, держави» [6].

Згідно позицій науковців толерантність виконує певний ряд функцій (регулювальну, виховну, миротворчу, комунікативну, інформаційну, психологічну, феліцитологічну відчуття щастя від спілкування з іншими, усвідомлюючи при цьому свою індивідуальність), мотиваційну, адаптаційну, аксіологічну, трансляційну, оціночно-прогностичну (конструктивна взаємодія, розширення діалогів та контактів), інтегруючу, конгруентно-емпатійну) і є однією з універсальних цінностей сучасного прогресуючого суспільства [2; 4; 10].

Одним з головних напрямів розвитку професійного навчання в умовах постійної трансформації освіти, вдосконалення її, є визначення ціннісних орієнтацій майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. Саме з процесом гуманізації освіти пов'язано відведення пріоритетного положення цінностям, які пов'язані з самовдосконаленням особистості, її саморозвитком та

самоактуалізацією, які становлять парадигму особистісно-орієнтованої освіти і формуються в процесі професійної підготовки у вищому навчальному закладі.

Ціннісні орієнтації – соціально-психологічне явище, яке визначає ставлення особистості до світу, до себе, а також характеризує зміст та спрямованість діяльності особистості, напрям дій, поведінки, особистих позицій. Система ціннісних орієнтацій має певну структуру, яка містить життєві цілі та ідеали особистості. Кожна особистість має свою систему цінностей, яка відображає певне відношення до конкретних об'єктів чи явищ, де відбуваються процеси розвитку у певній практичній діяльності особистості, таким чином задовольняючи її потреби. Професійна діяльність особистості містить наявність певних соціальних відносин, які стимулюють розвиток особистості, визначаючи життєві орієнтації завдяки новим зв'язкам. Реалізація особистісних характеристик накладає відбиток на внутрішній світ особистості. Комплекс особистісних характеристик людини, що визначають структуру професійних цінностей професії, виявляються у професійному баченні світу, центром якого є система особистісних цінностей професіонала, яка і визначає ставлення особистості до процесу, характеру, результату та напряму своєї професійної діяльності.

Отже, особистісні характеристики, які виявляються у професійній діяльності, вказують на ставлення людини до професії як частини життя та визначають певний статус особистості у суспільстві. Професійна діяльність вихователя характеризується не тільки передачею загальних знань, але й досвідом роботи з вихованцями та їх батьками, з досвідом спілкування з колегами та адміністрацією ЗДО. Об'єктом діяльності вихователя завжди є люди, тому на екологічне спілкування та ефективну взаємодію між вихователем та учасниками освітнього процесу впливають особистісні якості педагога, сучасні погляди на освітній процес в цілому, інноваційний, творчий підхід у вихованні та навчанні та система ціннісних орієнтацій, яка формується під час навчання у ЗВО.

В основі педагогічної толерантності – уявлення про те, що майбутній вихователь є відповідальним за побудову партнерських взаємин з суб'єктами освітнього процесу. Вихователь із розвинутою педагогічною толерантністю має володіти високими розумовими здібностями, бути емоційно стабільним, самодостатнім у професії та відрізнитися зрілістю суджень. Завдяки згаданим рисам педагог буде легко адаптуватися до взаємодії із суб'єктами своєї професійної діяльності. Ключовий момент, який визначає сутність педагогічної толерантності є те, що вона розвивається і формується завдяки власній мотивації та зусиллям особистості та створенням певних соціальних умов [9, с. 377].

За твердженням В. Кременя, діяльність педагога має три грані, якщо розглядати її з позиції толерантного спілкування: особистість самого педагога, якому властиві толерантні якості; виявлення толерантного ставлення у сфері професії; здійснення педагогічного спілкування, керуючись принципами толерантності. Науковець наголошує на тому, що толерантний педагог розуміє, що він є взірцем набуття відповідних навичок для мирного вирішення конфліктних ситуацій, чи розвитку та ведення діалогу. Отже, майбутній педагог та вихователь закладу дошкільної освіти має створювати певні умови для ефективної взаємодії та активності учасників освітнього процесу, сприяти та мотивувати учнів і батьків до прийняття певних рішень, надавати перевагу творчим підходам у розв'язанні певних проблем і заохочувати творчу ініціативу, не підтримувати агресивний вияв поведінки тощо. На думку В. Кременя, майбутні педагоги, вихователі мають навчитися цінувати свободи і позиції інших, критично мислити, поважати та цінувати різноманіття інших культур, а також створювати певні умови для визначення культурних відмінностей [7, с. 912].

Таким чином формування толерантності як професійної цінності майбутніх вихователів ЗДО є важливим питанням сьогодення, адже саме від ціннісних орієнтацій вихователя-професіонала залежить виховання свідомо толерантного покоління, майбутніх громадян держави, яка розвивається і трансформується. Тому система закладів вищої освіти покликана допомогти суспільству стати більш толерантними та гуманними. Психологічний клімат, який створюється під час навчання сприяє особистісному вдосконаленню усіх учасників освітнього процесу, адже заклад вищої освіти є осередком відкритого міжособистісного спілкування, створенням та налагодженням соціальних контактів, набуттям нових ціннісних орієнтацій, створення умов для міжетнічного спілкування, оскільки в освітньому процесі моделюється ситуація формального та неформального спілкування, міжнаціональної, міжособистісної культурної взаємодії, де усім здобувачам освіти прищеплюється повага не тільки до своєї культури, але й до культури і традицій інших народів.

Таким чином становлення толерантної особистості відбувається у процесі залучення її до творчої діяльності у колективі, де вона виявляє свою індивідуальність. Робота з емоційною сферою майбутніх вихователів, де основним принципом є те, що інформація трансформується в емоційний зміст, а не тільки в когнітивний, є однією з основних умов формування толерантності як професійної цінності майбутніх вихователів ЗДО. Основними складниками толерантності майбутніх вихователів-професіоналів можна виокремити наступні: наявність комунікативних навичок та ефективне

застосування їх у взаємодії з вихованцями, батьками, колегами; оригінальність, критичність та гнучкість мислення; прийняття себе та позитивне ставлення до власного «Я»; сприйняття інших особистостей як активних суб'єктів взаємодії, які також мають бажання, емоції, почуття, свободи тощо; сприйняття ситуацію взаємодії комплексно; рефлексія власного емоційного стану та власних дій; готовність особистості брати відповідальність за власне життя та власні вчинки; прийняття людських відносин як самостійної та значимої цінності.

У процесі навчання у закладі вищої освіти у майбутніх вихователів ЗДО сформованість толерантності виражається такими основними показниками, як виявлення позитивної та успішної соціальної адаптації та здатністю до творчої та активної взаємодії з оточуючими. За нашим переконанням формування толерантності у майбутніх вихователів має здійснюватися на основі певних принципів, а саме: психологічно та фізично комфортна атмосфера; позитивна Я-концепція; діалогічна взаємодія; опора на життєвий досвід. Формування толерантності як професійної цінності майбутніх вихователів у процесі навчання передбачає реалізацію таких умов, як прагнення до пізнання себе та до самовдосконалення, свідоме ставлення до проблем толерантності в цілому, формування позиції прийняття індивідуальності та свобод інших, свідоме оцінювання себе як толерантної особистості, формування ефективної взаємодії та взаєморозуміння з оточуючими, використання активних методів навчання.

На наш погляд заняття зі студентами мають бути наповнені не тільки інформаційною складовою, але й повинні мати дискусійний характер. Викладачі мають ввести до активного використання такі методи організації навчальної діяльності, як тренінгові вправи, рольові та ділові ігри, використовувати мозковий штурм та діалогічну взаємодію зі студентами. Така форма проведення занять як тренінг або дискусія дає можливість представити та обговорити нові ідеї, висунути певні гіпотези і прогнозувати та оцінювати можливі їх наслідки. Користь та цінність такої форми роботи у розвиткові навичок вести критичний діалог, результативну та спрямовану дискусію, що є виявленням толерантності у практичній діяльності. Незаперечною є роль викладача під час проведення таких занять, адже він виступає не тільки як фасилітатор, тьютор, але й як повноправний член обговорення чи дискусії, він стежить за перебігом заняття, пропонує теми до обговорення, стежить за розглядом усіх аспектів даної теми чи проблеми, наголошує на неоднозначності чи складності вирішення певного питання, наголошує на тому, що у нього самого може і не бути правильної відповіді на поставлене питання, спонукає учасників спілкування до рефлексії та висновків. Під час цілеспрямованого формування

толерантності викладач має тримати певну рівновагу між накопиченням інформації з приводу певної теми та між набуттям та розвитком навичок толерантності в дії.

Отже, толерантність – це інтегральна характеристика особистості, яка спрямована на суб'єкт-суб'єктну взаємодію на принципах гуманізму, демократизму, рівноправності. Формування толерантності як професійної цінності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти залежить від особистості майбутніх педагогів, її особистісних цінностей, рівня їх поваги та демократичності у спілкування між суб'єктами педагогічної діяльності. Майбутні педагоги мають усвідомлювати свою важливу роль у вихованні підростаючого покоління, адже саме вони стануть зразком для наслідування своїм вихованцям, тому від розвиненості та рівня їх толерантності, від того як майбутні вихователі уміють сприймати відмінності інших і виявляти власну індивідуальність, від способу прийняття цінностей, вчинків, мотивів іншої особистості, від уміння приймати і будувати рівноправні взаємини не тільки з рідними, але й і з незрозумілими іноді і незнайомими людьми, від того наскільки майбутні вихователі зуміють створити комфортну, сприятливу атмосферу взаємодії з усіма учасниками освітнього процесу, залежить які покоління будуть виховані у майбутньому.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у більш детальному розкритті форм, методів, прийомів формування толерантності у майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти в умовах навчання у закладі вищої освіти.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бабій М. Ю. Толерантність: теорія і практика: Роздуми філософів і релігієзнавців: Міжнародні правові документи. Київ : ЦРІСУАР, 2004. 126 с.
2. Бех І. Д. Основоположник науки. Про вищі духовні переживання і цінності: принцип міжособистісної спільномірності В. Сухомлинського у вирішенні проблеми толерантності. *Освіта*. 2014. № 42. С. 3–18.
3. Бондар Т. Формування толерантності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти в полікультурному регіоні: теоретичні основи. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології* : наук. журнал / гол. ред. А. А. Сбруєва. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2021. № 10 (114). 338 с.
4. Брюховецька О. Толерантність як професійно важлива якість керівника загальноосвітнього навчального закладу. *Післядипломна освіта в Україні*. 2016. № 1. С. 73–78.
5. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 373 с.
6. Декларація принципів терпимості ЮНЕСКО. URL: <https://don.kyivcity.gov.ua/files/2014/2/10/Deklaracija-tolerantnosti.pdf> (дата звернення: 05.08.2024).
7. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
8. Канюк О. Л. Іваничко І. І. Деякі наукові підходи до розуміння терміну «толерантність». *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2022. Випуск 2 (51). 197 с.
9. Косарева Г. М. Педагогічна толерантність як характеристика професійної діяльності вихователя. *Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції «Національна освіта в стратегіях соціокультурного вибору: теорія, методологія, практика»*. Луцьк : Вид-во «Луцький педагогічний коледж», 2016. С. 372–379.
10. Ляпунова В. А. Функції толерантності як соціально значущої цінності. Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки. 2016. Вип. 69 (3). С. 119–122.